

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Red de solidariteit: verstevig de directe solidariteit tussen mensen

De christendemocratie hecht veel belang aan het organiseren van directe solidariteit binnen en via maatschappelijke verbanden. Met het collectiviseren van de solidariteit in door de overheid vormgegeven indirecte regelingen, zijn de burgers echter het zicht kwijtgeraakt op die solidariteit. Ze ervaren vaak geen band meer tussen zichzelf en de behoeftige ander. De vraag is hoe directe solidariteit tussen mensen onderling kan worden gerevitaliseerd, juist ook om vormen van indirecte solidariteit te behouden.

---

door *Lucas Meijs*

De auteur is hoogleraar Strategic Philanthropy aan het Erasmus Centre for Strategic Philanthropy (ECSF) en de Rotterdam School of Management, Erasmus Universiteit, en raadslid van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO).

IN DEZE BIJDRAGE WORDT INGEGAAN OP de verschillen, overeenkomsten en onderlinge relatie van directe en indirecte solidariteit. Directe solidariteit bestaat uit private, vrijwillige arrangementen tussen burgers onderling en in de civil society. Indirecte solidariteit bestaat uit collectieve, verplichte arrangementen via de overheid. Deze bijdrage beoogt praktische inzichten te geven over de twee vormen van solidariteit en die te plaatsen binnen het christendemocratisch gedachtegoed.¹ Hoewel solidariteit een belangrijke emotie is bij politieke meningsvorming, gaat deze bijdrage over solidariteit als achterliggend motief bij publieke dienstverlening: over solidariteit als motor voor een overdracht van geld en tijd (vrijwilligerswerk) van mensen met een overschot naar mensen met een tekort.

TWEË MODALITEITEN VAN SOLIDARITEIT

Binnen het christendemocratisch gedachtegoed spelen de organische, zelfstandige, vrijwillige verbanden van burgers een belangrijke rol. In deze organisaties komen mensen bijeen op hun eigen private set van normen, waarden en doelstellingen, die per definitie afwijkt van de publieke set van normen, waarden en doelstellingen, om met anderen te werken aan hun gezamenlijke maatschappelijke ambitie. Deze organisaties vormen de essentie van de civil society, de essentie van een waarlijk diverse en open samenleving. Vaak worden binnen de samenleving vier verschillende sferen onderscheiden, die elk hun eigen 'logica' kennen: burgers, overheid, markt en civil society, met overlappende delen, zoals gesubsidieerde maatschappelijke organisaties en vormen van maatschappelijk verantwoord ondernemen.² Burgers en hun huishoudens zijn in beginsel autonoom in hun meningen en zelfredzaam in hun voorzieningen. De markt is een geweldige plaats om diensten en producten te kunnen krijgen die burgers en huishoudens niet zelf kunnen produceren. Tenminste, als de burger voldoende koopkracht heeft. Maar wanneer de koopkracht tekortschiet, moet de burger een beroep doen op andere mensen die wel over voldoende resources beschikken. Dat beroep leidt dus tot een overdracht van *resources* (met name geld en tijd) gebaseerd op solidariteit. Burgers die iets meer hebben zijn solidair met en dragen resources over aan burgers die tekortkomen. Maar solidariteit is niet puur altruïsme; de basis is een verwachting van wederkerigheid wanneer de 'gever' zelf in de problemen komt. Door deze overdracht wordt een derde, mede-financierende, meepratende partij betrokken bij de relatie tussen klant en leverancier. Langs deze weg verandert zelfredzaamheid in mederedzaamheid (civil society) of een recht op ondersteuning (overheid).

De overdracht en solidariteit van de derde partij kunnen in twee fundamenteel verschillende modaliteiten tot stand komen: via de overheid of in de civil society. Als solidariteit via de overheid wordt georganiseerd geldt er enerzijds een recht op overdracht voor alle burgers die aan objectieve criteria voldoen en anderzijds een verplichting tot solidariteit voor dezelfde burgers met elkaar. Bij solidariteit via de civil society wordt de overdracht toegekend als een gunst voor een subjectief gekozen doelgroep en met een subjectieve set van criteria, gekoppeld aan een vrijwillige keuze om solidair te zijn met deze doelgroep. De overheid mag niet discrimineren, de civil society bestaat bij de gratie van het mogen discrimineren. De overheid leidt tot gelijkheid en daarmee soms ongewenste homogeniteit, de civil society leidt tot diversiteit en daarmee soms ongewenste ongelijkheid. Bij de solidariteit via de overheid worden de om-

vang en richting van de overdracht bepaald door de politiek. Hoewel de meeste burgers daarbij wel een ‘stem’ hebben, is hun invloed op de uiteindelijke (politieke) beslissingen in het algemeen indirect. Bovendien zijn ze gebonden aan de overheidsbeslissing, ook al ondersteunen ze zelf de betreffende vorm van solidariteit niet. Er is geen ‘exit’. Daarom duiden we solidariteit via de overheid hier aan als indirecte solidariteit. Bij solidariteit via maatschappelijke organisaties is de ‘donateur’ vrij om wel of niet bij te dragen en kan hij in het algemeen (proberen) enige invloed uit (te) oefenen op de beslissing(en) aan wie of wat zijn bijdrage ten goede komt (bijvoorbeeld als lid van een vereniging). En als hem de beslissing niet bevalt, is er een makkelijke ‘exit’, namelijk afzien van verdere donaties of het verrichten van vrijwilligerswerk.

De twee modaliteiten van solidariteit hebben voor- en nadelen. Instrumenteel is overdracht gewoon fondsenwerving bij andere burgers om mee te betalen (munten) of te werken (mensen, vrijwilligerswerk). Fondsenwerving staat altijd in een spanningsveld tussen efficiëntie en effectiviteit. In alle eerlijkheid, er is geen enkele fondsenwerfer zo efficiënt als de Belastingdienst, geen bedelbrief zo efficiënt als de blauwe enveloppe! De civil society is wat dat betreft geen echte concurrent. Echter, wil de fondsenwervende machine van de overheid effectief zijn, dan moet er wel (politieke) legitimiteit zijn om alle burgers te verplichten mee te betalen aan de problemen van anderen. Deze legitimiteit en dus effectiviteit ontstaan eenvoudig als een ruime meerderheid van de mensen het gevoel heeft dat ze er zelf ook van profiteren, of minstens dat deze ellende van andere mensen hun ook kan overkomen. Legitimiteit van indirecte solidariteit wordt namelijk een stuk ingewikkelder als slechts een minderheid ervan ‘profiteert’. Politieke minderheden en verwijtbare gevallen leggen dus een bom onder deze solidariteit. Hier speelt de civil society een rol. De civil society scoort bijzonder goed op legitimiteit. Giften aan maatschappelijke organisaties zijn in de ogen van de donateur legitiem, want een eigen vrije keuze!

Door de verzuiling konden maatschappelijke organisaties hun fondsenwerving uitbesteden aan de overheid

De donor kan immers ook besluiten om niet te geven. Samenvattend: indirecte solidariteit via de overheid is als wervingsmethode efficiënt maar kan snel legitimiteit verliezen, terwijl directe solidariteit via de civil society per definitie legitiem is in de ogen van de donateur, maar

helaas veel minder efficiënt is als wervingsmethode.

Nederland kende in de verzuiling en de pacificatie een unieke situatie waarin maatschappelijke organisaties hun fondsenwerving konden uit-

besteden aan de overheid.³ Door die unieke situatie konden Nederlandse maatschappelijke organisaties zich voorspoedig ontwikkelen. Maar het betekende ook dat de ‘zelfbeschikking’ door lekenbestuurders en ‘vrijwillige input’ van gewone burgers onder druk kwamen te staan in processen van collectivisering en verstatelijking. Hierdoor vervreemde een deel van de maatschappelijke organisaties van hun achtergrond, achterban en hun moreel, natuurlijk eigenaarschap.

Voor maatschappelijke organisaties betekent financiering via directe en indirecte solidariteit een beweging in twee verschillende richtingen. Om in aanmerking te komen voor indirecte solidariteit via de overheid moet de organisatie zich onderwerpen aan externe democratische besluitvorming. Het gaat dan om *survival of the fitting*, waarbij de organisatie zich aanpast aan het ‘stelsel’ voor publieke financiering, vaak gericht op het algemene gemiddelde. Men wordt dan bijvoorbeeld gestuurd door de regels van een aanbesteding en zal namens dat algemene gemiddelde aan de slag gaan. Om in aanmerking te komen voor directe solidariteit via de civil society gaat het hierbij dus om een eigen, afwijkende koers: *survival of the fittest*. Hierbij zal de organisatie zelf een koers moeten kiezen en proberen om voldoende burgers te overtuigen van deze keuze. Echter, in de Nederlandse praktijk is, doordat maatschappelijke organisaties hun ‘fondsenwerving’ efficiënt hebben uitbesteed aan de overheid, het onderhouden van hun legitimiteit ook uitbesteed geraakt. Die organisaties ontlenen nu hun bestaansrecht aan de financier (lees: de overheid) en niet meer aan hun natuurlijke achterban. Die organisaties maken nauwelijks meer hun eigen keuzes, maar voeren uit wat de financier wil.

Eenzelfde mechanisme lijkt te werken bij solidariteit. Met het collectiviseren van de solidariteit in door de overheid vormgegeven indirecte regelingen, zijn de burgers het zicht op die solidariteit kwijtgeraakt. Ze ervaren geen band meer tussen zichzelf en de behoeftige ander. Ze zijn solidair zonder het te (h)erkennen. Maar zodra dit verband negatief uitgelegd

De juiste inzet van directe solidariteit kan bijdragen aan de instandhouding van de legitimiteit van indirecte solidariteit

wordt, door bijvoorbeeld te wijzen op het afwijkende gedrag van de ander of door een eigen-schuld-dikke-bultargument in te brengen, verdampt de legitimiteit. De uitweg is dat de juiste inzet van directe solidariteit kan bijdragen aan het in stand houden van de legitimiteit

van de indirecte solidariteit. Juist omdat met directe solidariteit burgers meer betrokken zijn bij de issues waar solidariteit gewenst is. Burgers maken dan een bewuste, betrokken, emotionele, individuele, vrijwillige keu-

ze voor een overdracht. De waarde van solidariteit wordt dan helder en zal beter begrepen en gewaardeerd worden. Wanneer mensen bewuste keuzes maken op het gebied van solidariteit, wordt solidariteit duidelijk zichtbaar. Dan kan een betere dialoog aangegaan worden tussen politici en burgers om gebruik te maken van de efficiency van de indirecte solidariteit.

EEN GROTERE MEENT VAN DIRECTE SOLIDARITEIT

Directe solidariteit kent twee belangrijke vormen: vrijwilligerswerk (mensen) en donaties (munten). Beide vormen zijn in Nederland ruimschoots aanwezig. Met ruim 40 procent van de Nederlanders die aan vrijwilligerswerk doen en 94 procent die doneren is daar op zich niets mis mee. Er is kortom een vruchtbare bodem om op te gaan bouwen. Vrijwillige energie en dus ook solidariteit ontstaat gelukkig vaak spontaan en is niet altijd afhankelijk van het verleden. Solidariteit loopt niet het risico van een ‘tragedy of the commons’.⁴

De vrijwillige energie (en solidariteit) die de burgers produceren is een functie van de bereidheid, bekwaamheid en beschikbaarheid.⁵ Dit potentieel aan vrijwillige energie kan zowel door individueel gedrag als door beleid van de samenleving en organisaties worden beïnvloed. Zo beïnvloedt de stand van de economie de beschikbaarheid (crisis is hogere beschikbaarheid van tijd, maar lagere beschikbaarheid van geld) en het opleidingsniveau de bekwaamheid (Nederlandse vrijwilligers kunnen steeds meer, werknemers hebben een hoger inkomen). Voor de samenleving en organisaties gaat het erom mensen te faciliteren om als vrijwilliger en donateur actief te zijn. Een belangrijke rol bij het faciliteren en organiseren van solidariteit is weggelegd bij derde partijen, zoals de overheid (sociale activering), bedrijven (werknemersvrijwilligerswerk) en onderwijsinstellingen (maatschappelijke stage) die mensen in hun organisatie stimuleren of zelfs bijna verplichten om vrijwilligerswerk te doen.⁶ Een dergelijke rol kan ook gemakkelijk worden vertaald naar het geven van geld wanneer bedrijven bijvoorbeeld het doneren van vrije dagen aan goede doelen mogelijk maken.

De andere vraag is hoe het potentieel van solidariteit verhoogd kan worden. Daarvoor kan worden gewezen op de acht onderliggende principes van filantropie, die eveneens vertaald kunnen worden naar directe solidariteit.⁷ Mensen geven meer wanneer er een duidelijke behoefte is; ze gevraagd worden; de kosten lager zijn en de opbrengsten hoger; ze om de ontvangers geven; er sociale beloningen zijn voor het geven; er psychologische beloningen zijn voor het geven; het doel overeenkomt met eigen waarden; en giften worden ervaren als efficiënt en effectief. In het algemeen

geldt bovendien dat filantropie beter werkt in landen zoals Nederland, waarin veel sociaal kapitaal, vertrouwen, netwerken en gezonde vormen van generieke wederkerigheid aanwezig zijn.⁸

TWEE MODALITEITEN COMBINEREN

Christendemocratische politiek is gebaseerd op solidariteit tussen mensen. In een christendemocratische visie leven mensen in gemeenschap(pen) met anderen waarin mensen op allerlei manieren vorm geven aan solidariteit. Solidariteit is dan ook een belangrijk uitgangspunt voor christendemocratische politiek en zowel het principe van soevereiniteit in eigen kring als het subsidiariteitsbeginsel wijzen op een voorliefde voor directe solidari-

Het principe van soevereiniteit in eigen kring en het subsidiariteitsbeginsel wijzen op een voorliefde voor directe solidariteit

teit. De christendemocratie hecht allereerst dan ook veel belang aan het organiseren van directe solidariteit binnen maatschappelijke verbanden. Zeker op die terreinen waar waarden een belangrijke rol spelen en de kracht van maatschappelijke organisaties goed tot zijn recht kan komen. Voor christendemocrati-

sche politiek zijn er om die directe solidariteit te steunen vier belangrijke mogelijkheden: faciliteren, belonen, verbinden en beheren.

Op basis van de acht principes van filantropie kan beleid gemaakt worden om directe solidariteit te *faciliteren*. Het meest voor de hand liggen natuurlijk fiscale maatregelen zoals een ruimhartige giftenaftrek die werkt voor het geven van zowel geld, tijd als middelen. Maar ook het faciliteren van goede afstemmingssystemen, bijvoorbeeld met moderne vrijwilligersvacaturebanken, kan nuttig zijn. Een mogelijke concrete christendemocratische aanpak vormen de ‘circles of giving’. In al zijn eenvoud is dit een groepje mensen die hun individuele donaties koppelen om in gezamenlijk overleg te bepalen waarmee ze solidair willen zijn. Dat haalt het solitaire, bijna liberale marktdenken uit de moderne vormen van *crowdfunding*, waarbij mensen individueel vanachter hun computer een individuele donatie overmaken. In feite wordt de overdracht en solidariteit in een giving circle een democratische beslissing van een groep mensen, van de civil society en een nieuwe maatschappelijke organisatie in optima forma dus.

Een tweede lijn gaat om het *belonen* van de opbrengst van directe solidariteit in plaats van het te bestraffen. Dit betekent dat directe solidariteit moet leiden tot een verhoging van de subsidie in plaats van een verlaging, en dat de volgorde dus ook omdraait. Alleen een maatschappelijke

organisatie die voldoende gebruikmaakt van directe solidariteit komt in aanmerking voor indirecte solidariteit. Meer concreet betekent dit dat aanbestedingskaders vanuit de gemeente niet langer leidend zijn voor de financiering en het beleid van een welzijnsorganisatie, maar dat welzijnsorganisaties eerst met hun eigen koers en dus ook de resources van hun achterban aangeven bij de gemeente waar het aanvullende financieringskader over moet gaan. Indirecte solidariteit vult directe solidariteit aan, niet andersom.

De derde lijn bestaat uit het *verbinden* van de twee vormen van solidariteit. Dit vraagt om dappere, radicale politici die de noodzaak van solidariteit durven te adresseren. Politici die de vrijwillige bijdragen in tijd en geld, directe solidariteit dus, weten te gebruiken als een onweerlegbaar bewijs van maatschappelijke legitimiteit. Politici die de dialoog aangaan met de samenleving en er daarin op wijzen dat de efficiency van de overheid gebruikt moet worden als aanvulling op wat de samenleving zelf reeds realiseert. Het fundament van die dialoog ligt in de uitgangspunten van de christendemocratie en de praktische uitwerking ervan zit in de acht mechanismen van filantropie. Een pleidooi van politici en bestuurders van maatschappelijke organisaties voor solidariteit, direct en indirect, moet gebaseerd worden op een combinatie van deze acht mechanismen.

De laatste opdracht is *beheren*. Hoewel solidariteit spontaan blijft opkomen, moet er wel goed mee worden omgesprongen. Er is behoefte aan rentmeesterschap om solidariteit duurzaam te maken. Maatschappelijke organisaties moeten zelf investeren in het behoud van de (directe) solidariteit door heel zorgvuldig om te gaan met deze directe solidariteit, zodat huidige generaties blijven geven en volgende generaties erin opgroeien. Maatschappelijke organisaties en gemeenschappen moeten daarom overgaan tot een collectieve actie gebaseerd op de ontwerpprincipes van ‘common pool governance’ van Elinor Ostrom, in 2009 winnares van de Nobelprijs voor economie.⁹

Samenvattend: de sleutel tot het overeind houden van indirecte solidariteit is het aanboren van de directe solidariteit. Niet zodat de overheid zich terugtrekt, maar om te zorgen dat de indirecte solidariteit van de overheid kan blijven. Christendemocratische politici en bestuurders van maatschappelijke organisaties hebben daarom de opdracht om individuele burgers daadwerkelijk te betrekken bij de problemen van anderen.

Noten

- 1 Deze bijdrage is gebaseerd op eigen onderzoek naar de concrete uiting van solidariteit in vrijwilligerswerk en filan-

tropie, de verkenning *Stem geven aan verankering. Over de legitimering van maatschappelijke dienstverlening* en het advies *Terug naar de basis. Over legitimiteit van maatschappelijke dienstverle-*

- ning van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO), en zich ontwikkelend gedachtegoed rondom het advies over solidariteit dat de RMO momenteel aan het schrijven is.
- 2 Judith Metz, Lucas Meijs, Lonneke Roza, Eva van Baren en Niek Hoogervorst, 'Grenzen aan de *civil society*', in: Heleen Jumelet en Jolien Wenink (red.), *Zorg voor onszelf? Eigen kracht van jeugdigen, opvoeders en omgeving, grenzen en mogelijkheden voor beleid en praktijk*. Amsterdam: SWP, 2012, pp. 171-131. Vergelijk Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *De kracht van de samenleving*. Den Haag: Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, 2011.
  - 3 Zie de RMO-publicaties *Stem geven aan verankering en Terug naar de basis*.
  - 4 Garrett Hardin, 'The tragedy of the commons', *Science* 162 (1968), nr. 3859, pp. 1243-1248.
  - 5 L.C.P.M. Meijs, E.M. ten Hoorn en J.L. Brudney, 'Improving societal use of human resources. From employability to volunteerability', *Voluntary Action* 8 (2006), nr. 2, pp. 36-54.
  - 6 D. Haski-Leventhal, L.C.P.M. Meijs en L. Hustinx, 'The third party model. Enhancing volunteering through governments, corporations and educational institutes', *Journal of Social Policy* 39 (2010), nr. 1, pp. 139-158.
  - 7 R. Bekkers en P. Wiepking, 'A literature review of empirical studies of philanthropy. Eight mechanisms that drive charitable giving', *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 40 (2011), nr. 5, pp. 924-973.
  - 8 Robert D. Putnam, *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster, 2000.
  - 9 J.L. Brudney en L.C.P.M. Meijs, 'It ain't natural. Towards a new (natural) resource conceptualization for volunteer management', *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 38 (2009), nr. 4, pp. 564-581.